

A VAJDASÁGI ROMÁNOK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETE

Versecen ez év március 23-án és 24-én igen sikeres tudományos értekezletet tartott a Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület. Ez volt tulajdonképpen a második tudományos igényű találkozó, az első 1968-ban Alibunáron tartották. Az értekezletre betérjesztett mintegy húsz munka irodalmi-művészeti és nyelvészeti-dialektológiai kérdésekkel foglalkozott. A két tudományos értekezlet közötti időszakban az egyesület kezdeményezésére két nemzetközi szimpóziumot hívtak össze, ezeken a meghívták a szerb (jugoszláv) — román történelmi kapcsolatokkal és a szerb (jugoszláv) — román népköltészet kölcsönhatásaival foglalkoztak. Az első nemzetközi értekezlet 1970-ben volt Versecen, a második 1972-ben Pancsován.

A Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület második tudományos értekezletének résztvevői a jugoszláviai románok művelődéstörténetét tárgyalták, s több oldalról világították meg a román nemzetiség művelődési életét. A benyújtott közlemények, dolgozatok e témakör igen széles skáláját ölelték fel. Tartalmilag a következőképpen vázolhatjuk fel: a 19 közlemény közül 3 eszmei-politikai jellegű volt — a román nemzetiség helyzetét és a vajdasági nemzetiségi viszonyokat tárgyalta —, 1 a román nemzetiség nagyjainak munkásságát mutatta be, 2 dolgozat a jugoszláviai Bánát román művelődési intézményeivel foglalkozott, 5 közoktatási kérdéseket, 2 a román nyelv sajátosságait, 5 a román nyelvű kiadói tevékenységet és a sajtót, egy pedig a román népköltészetet tárgyalta.

Megállapíthatjuk, hogy a vajdasági románok művelődési életének egyes területeit ezek a munkák sem ölelték fel, mint például a népművészet és a népzene, a művelődési egyesületek, a könyvtárak, a dalárdák és más művelődési formák kérdéseit, noha ezek sem kevésbé fontos megnyilvánulásai a román nemzetiség életének. A szervezők e témakörök feltérképezését is tervbe vették ugyan, de a szerzők nem készülhettek el időben a munkákkal.

A benyújtott közlemények, dolgozatok szerzői valamennyien ismert közéleti munkások, tudósok; többségük román nemzetiségű. A tudományos találkozón mintegy százötvenen vettek részt Vajdaságból; megjelentek a vajdasági művelődési intézmények képviselői és a románlakta helységek kiemelkedő személyiségei. Talán nem mellékes megjegyezni, hogy az egész értekezletet a szolidaritás, a testvériség és a megértés szelleme hatotta át, s ez különösen a tartalmas, érvekkel alátámasztott vita folyamán bizonyosodott be.

Ebben az ismertetőben lehetetlen részletekbe menő elemzést adni mindazokról a munkákról, amelyek a vajdasági románok kultúrtörténetével foglalkoztak. Mégis igyekszünk minden közleményt, dolgozatot bemutatni azért is, hogy hű képet adjunk az értekezletről, s egyben hogy felvázoljuk a vajdasági románok kultúrtörténetének legfontosabb állomásait. Előjáróban hangsúlyoznunk kell, hogy a tudományos értekezlet egészében véve igen színvonalas volt, ezért is érdemelnek egyes munkák nagyobb figyelmet. Az áttekinthetőség kedvéért témakörönként öleljük fel a munkákat, mint azt már a bevezetőben is tettük, nem pedig a tudományos rangsorolás, vagy a munkák terjedelme szerint.

Az első közlemény igen érdekes módon tárgyalja a számunkra különben is mindig időszerű nemzeti kérdést (dr. Rehák László: A nemzetiségek helyzetének rendezése a szocialista Jugoszláviában — különös tekintettel a román nemzetiségre). Dr. Rehák László szociológus, a szabadkai Közgazdasági Kar rendkívüli tanára munkájában a nemzetiségi kérdés rendezésének két alapvető elemére — az internacionalizmusra és az osztályjellegű

hozzzáállásra — mutat rá, mint soknemzetű államközösségünk legfőbb követelményire. Megvilágítja, hogy a nemzeti kérdés tudományos alapon történő rendezésének még két döntő fontosságú szempontja van: a marxista felismerés eddigi eredményeinek számbavevése és a marxizmus tételeinek alkotó módon való alkalmazása soknemzetiségű, sajátos társadalmi berendezésű országunkban. A szerző azt is aláhúzza, hogy egyedül a proletariátus képes igazán leküzdeni a nemzeti szűkkeblőséget, a sovínizmust, hiszen a proletár internacionalizmus eszméjéből kiindulva rendezi a nemzeti viszonyokat, amelyek így a nemzeti individualitás kölcsönös tiszteletben tartásán alapozódnak.

A forradalmi munkásmozgalom már a tőkés Jugoszláviában helyes álláspontra helyezkedett a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésével kapcsolatban, s ez az álláspont folytonosan újabb és újabb felismerésekkel gazdagodott. A szerző, többek között, hivatkozik a Jugoszláv Népfelzabardító Antifasiszta Tanács II. ülészakánának határozatára, mely szerint „a jugoszláviai kisebbségeknek az összes nemzeti jogok biztosíthatnak”. A jugoszláviai nemzeti kisebbségek helyzetének osztályjellegű értelmezését a szerző a kongresszusok és a Kommunista Párt értekezleteinek dokumentumaival bizonyítja.

A közlemény a továbbiakban azt a tényt ismerteti, hogy Leninnek a nemzeti kérdés megoldására vonatkozó koncepciója — mind a tudományos elméletben, mind pedig a gyakorlatban az új szocialista Jugoszláviában érvényesült. A mi gyakorlatunk egyidejűleg új elemekkel és felismerésekkel is bővült. Ezt elsősorban az bizonyítja, hogy a mi nemzeti-ségeink az egyenrangú szocialista viszonyok kiépítésének nem csupán tárgyai, hanem *alanyai* is (kiemelte dr. Rehák L.).

A szerző felsorolja továbbá azokat a döntő fontosságú szabályrendekezéseket — az alkotmányfüggelégeket is ideértve —, amelyek Jugoszlávia nemzetiségeit egyenrangúan, államalkotó elemekként kezelik. A nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságának az is előfeltétele, hogy az öngazgató társadalomban a kulturális örökség és a kulturális értékek megbecsülése érvényt kapjon. Szükséges továbbá, hogy a nemzetiségek kultúrája nyílt legyen a többi nemzet és nemzetiség kultúrája, értékei iránt, és annak a nemzetnek a kultúrája felé is, amelyhez etnikailag tartoznak, és amelynek — főképpen kulturális — jellegzetességeit magukban hordozzák, és ezeket átszövik annak a környezetnek jellegzetességeivel, amelyben élnek.

Dr. Rehák László szerint a vajdasági és a jugoszláv kultúra nem tagadja a nemzeti sajátosságokat és a kultúrák nemzeti jellegét, de ugyanakkor felhívja a figyelmet arra a realitásra, amely a mindinkább terjedő együttműködésben és a kölcsönös megismerés elmélyülésében nyilvánul meg.

Vladimir Popin, újvidéki közéleti munkás időszervi társadalompolitikai témát dolgozott fel Vajdaság Kommunista Szövetségének nemzetiségi politikája címmel. A közlemény szerzője külön foglalkozik a JKSZ elveinek valóra váltásával, és a nemzetiségi kérdés megközelítési módjával, valamint a JSZSZK Alkotmányának a nemzeti egyenrangúságra vonatkozó rendelkezéseivel, majd értékelést ad azokról az eredményekről, amelyek a társadalmi élet egyes területein érvényre jutottak. A továbbiakban kitér egyes eszmei-politikai mozzanatokra, amelyek a VKSZ politikai gyakorlatának kritikai értékelését tartalmazzák, Tito elvtársnak és a JKSZ Végrehajtó Irodájának levele, valamint a VKSZ Tartományi Választmánya 52. ülésének és határozatainak alapján.

A szerző leszögezi, hogy jelentős eredményeket értünk el a nemzeti egyenrangúság továbbfejlesztésében. Ezt egyebek között a munkaviszonyban levők nemzeti összetételének megfelelő aránya bizonyítja; fokozatosan javul az egyenrangú nyelvhasztnalat gyakorlata, az anyanyelven folyó oktatásra is jobbák a feltételek, az óvodától a felsőoktatási intézményekig; az oktatás színvonala is emelkedik, jobb a tankönyvellátás, gazdagabbá vált a népek és nemzetiségek kulturális élete, a kultúrák egymás felé fordulása is szembetűnőbb, az irodalmi élet és a művészi alkotómunka, valamint a publikálás lehetősége, és általában a kiadói tevékenység is terebélyesedett minden nemzetnél, azaz nemzetiségnél.

Egyes területeken azonban stagnálás észlelhető. A nemzetiségek soraiból kevesebben iratkoznak középiskolába és egyetemre, s az ösztöndíjazási rendszer, a tanulmányi kölcsönök odaítélése sem megfelelő arányú. Ennek rendezésével hozzájárulhatnánk a szociális és nemzeti aránytalanságok kiküszöböléséhez. A káderképzésben is sok még a kívánivaló, különösen ha a többnemzetiségű környezetek szükségleteit tartjuk szem előtt.

A közlemény politikai elemzést és kritikai értékelést ad a nemzeti egyenrangúság megvalósításáért és az eltelt időszak nacionalista törekvései ellen folytatott harcról Vajdaságban. Így több oldalról megvilágítva, teljesebb képet kaptunk a nemzetiségi viszonyok néhány időszervi problémájáról.

Gligor Popi (e sorok írója), a verseci tanítóképző tanára Adalékok a jugoszláviai bánáti románság két világháború közötti történetéhez címmel új adatok egész sorát tárta fel, részletesen megvilágítva a román kisebbség helyzetét a Szerb Horvát Szlovén Királyság

létrejötté után. Munkája első részében az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásakor kialakult helyzetet illusztrálja, elmondja, hogy a román szegényparaszatok körében az októberi forradalom után visszatérő leszerelt katonák hatására forradalmi hangulat jött létre, a románlakta helységeken megalakultak a nemzetőrségek stb.

A háború utáni években Versecen román hetilap indult Opinca (Bocskor) néven. A megjelent számok a szerzők haladószellemű beállítottságáról tanúskodnak, többek között a demokratikus köztársaság eszméjét propagálták a lapban.

A SZHSZ Királyság a román és a többi kisebbség számára nem hozott jobb életkörülményeket, mint ahogyan azt elvárták a Habsburg monarchia bukása után. Az új államhatalom visszaéléseket, törvényszegéseket követett el, s elkezdődött a román kisebbség üldöztetése. A román értelmiségiek éltek az opció jogával, és Romániába költöztek. Így hetvenkét tanító hagyta el az iskolákat, s a tanítványok igen súlyos helyzetbe kerültek. Az oktatást szerb, orosz és bolgár tanítók vették át, ezek viszont nem tudtak románul.

Arról is beszámol a közlemény, hogy az új államban a románokat kirekesztették az agrár-reformból, elvették a községi földeket, nagy adókat vetettek ki az adófizető polgárokra, nehézségeket gördítettek a Romániában tanulni szándékozók elé; a művelődési intézmények, egyesületek munkáját is akadályozták, megnehezítették stb.

A fent említett három munka, mint az elmondottakból is kitűnik, bemutatta a jugoszláviai románság helyzetét a Jugoszláv Királyság alatt, majd a továbbiakban a szocialista forradalom utáni nemzetiségi politikáról, a JKSZ álláspontjairól és a nemzetiségek (első sorban a románok) helyzetéről kaptunk ismertetőt.

Külön munkák csoportjába sorolható dr. Radu Flora, a Belgrádi Egyetem Filológiai Kara rendes tanárának közleménye, amely a bánáti románok kimagasló egyéniségeivel foglalkozik. A szerző beható részletességgel, pontossággal dolgozta fel a Bánát kiemelkedő egyéniségeinek élettörténetét, munkásságát. Ezek az egyéniségek maradandó nyomot hagytak az irodalmi életben, a népi kultúrában és általában a művészi és alkotómunkában.

Jelentősebb egyéniségekről — dr. Radu Flora szerint — a XVIII. sz. végére eső periódus óta beszélhetünk. Ettől az időszaktól fogva ugyanis rendszeressé vált a románok betelepítése a Bánát sík vidékeire. A XIX. századból igen sok jeles ember tevékenységével foglalkozik, majd a két háború közötti időszak kimagasló személyiségeit is bemutatja a szerző. A közlemény főleg azokkal foglalkozik, akik erről a vidékről származtak, vagy tevékenységük nagy részét itt fejtették ki, és munkásságuk a bánáti románok felemelkedését szolgálták.

A mintegy negyven jelentős közéleti munkás és más kimagasló egyéniség közül a XVIII. századból két nevet emel ki a szerző, Vasile Diaconu, freskó- és ikonfestő nevét (egy Versec melletti községben festőiskolát alapított), és Paul Iorgovici, Şacabenda verseci pravoszláv püspök titkáráét, a verseci grammatikai gimnázium professzoráét, aki igen művelt ember volt.

A XIX. századból a jeles emberek egész soráról tudunk már. Közéjük tartozik pl. Nicolae Tincu-Velea (1818—1867), verseci esperes, a helybeli szerb-román (oláh) papnevelde professzora, aki egyházi és nemzeti történelmi művet írt (Nagyszerben jelent meg 1865-ben); Avram Corcea (1868—1951) szerzetes, aki a Versec környéki Kastély faluban összegyűjtötte a népballadákat (Karánsebesben jelent meg 1899-ben); Ion Pop Reteganul, tanító, költő és író, a Convorbiri pedagógice c. folyóirat szerkesztője, aki Révaújfalun élt és dolgozott. A Bánátból eltávoztak közül megemlíti Samoil Draxin unitárius szerzetest, az Alibunár melléki Román-Petréből, akit Pop Silagi nagyváradi püspök Vidin környékére küldött, az ott élő románok közé.

A betyárvilág alakjairól sem feledkezik meg, az ottani nemesek és nagybirtokosok rémeiről; Adam-Dumă Neamţuról, aki különben tanító volt, továbbá Petru Manduról és Marcu Bîguról; a szájhagyomány ma is őrzi emléküket. Jelentős helyet kaptak a tanulmányban az ismert festők, mint például Constantin Daniel, Nicolae Popescu, Axente Marişescu; majd a folklórgyűjtők sora következik.

A XX. sz. küszöbén versesköttel jelentkezett Costa Ţarina, révaújfalusi jegyző. Magyarul 1898-ban adták ki könyvét Nagybecskerekben Foszlányok címmel. Kötményeiben a bánáti tájat és a román parasztság szenvedéseit éneкли meg.

A művészek közül még említésre méltó Corneliu Liuba, a Versec környéki Réthely falu szülőtte. Rajztanári diplomát szerzett, Szabadkán rajziskolát alapított, majd később Romániába költözött. A kulturális élet fellendítői közé tartozik a románpetrei Nicolae Penţa, aki megírta faluja monográfiáját Monografia comunei Roman-Petre címmel (Oravica-bányán nyomták 1911-ben); a telepítvény százéves évfordulója alkalmából jelent meg.

Dr. Radu Flora munkájában említést tesz a folklóristákról is. Ezek több száz népkölteményt gyűjtöttek össze, s kéziratban megőrizték.

A két háború közötti időszakban a román kisebbség újabb nehézségekkel találta magát szembe. Az SZHSZ Királyság megalakulásával elszakadtak az erdélyi kulturális gócpontoktól, s így a román nyelven való publikálás akadályokba ütközött. Ugyanis a lapok és más nyomtatványok többnyire a romániai Bánát területén láttak napvilágot az itteniek számára is. Az együttműködés viszont nagyon megnehezült a királyság szűkkeblű nemzeti-ségi politikája miatt. Az írott szó, a tankönyvek a tanítók és papok közreműködésével jelentek meg újra. A legismertebb tankönyvírók közé tartozik Savu Nicolaeviciu (1889–1947) tanító, aki Mramorákon dolgozott 32 éven át; továbbá Petru Băla kovini és Romulus Roman dolovai (majd fehértemplomi) tanítók. A kiadói tevékenység letéteményesei közé tartozik Petru Bizerea pap (1881–1953), aki Kastélyban 1909-ben kiadta az Educatorul című pedagógiai folyóiratot, s ő lett később az Opinca hetilap igazgatója is. Maga a lap 1918–1919-ig jelent meg Versecen. Patrichie Râmneanțu, kastélyi tanító szintén a pedagógiai folyóiratnál és a hetilapnál töltött be fontos szerepet.

Később, 1927-től a hetilap Nădejdea (Remény) címmel, igazgatója dr. Savu Butoarcă (1895–1930) lett. Ugyanebben az évben a révaújfalusi Petru Balnoian Marișescu Pancsován művelődési kérdésekkel foglalkozó lapot indított Lumina (Fény) címmel. A kiadványokban több bánáti költő nevét találhatjuk, ezeket dr. Radu Flora is felsorolja. A közlemény továbbá több zeneszerzőt és előadóművészt nevez meg, ezeket többnyire ismeri a román lakosság, mint például Ion Durăint és Sava Gașpart.

Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül a világhírű Emil Petrovici (1899–1969) kistoráki születésű nyelvészt és dialektológust sem, aki egész életén át ragaszkodott szülőföldjéhez.

A közlemény szerzője minden bizonnyal sokat és behatóan foglalkozott a románlakta vidékek jelentősebb alakjainak életével, munkásságával. Szívós munkájának eredményét bizonyítja a sok összegyűjtött adat. Flora professzor tanulmányának köszönhető egész sor neves ember munkásságának felfedése, mindazoknak bemutatása, akik a régebbi időkben vagy a közelmúltban hozzájárultak a jugoszláviai románság kulturális felemelkedéséhez.

Az oktatási és művelődési intézmények munkáját a második tudományos értekezleten két közlemény ismertette. Az egyik az 1949–1956-ig működő verseci Román Népszínházról szól, a másik a Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület 1962-től folyó munkáját ismertette.

Miloš Miodrag közleménye a volt színház munkájával kapcsolatban megállapítja, hogy ma ismét szükség mutatkozik román színtársulat alapítására, majd a szakkáder problémájával foglalkozik. Másrészt rávilágít arra az ösztönző erőre, amelyet a színtársulat jelenthetne a falusi műkedvelő egyesületek munkájának fellendítésében, a szakmai segítség révén, és arra is utal, hogy a színházkultúra, a művészet iránti igény is növekedne és pozitív eredményeket hozna magával.

A szerző szakértelemmel világítja meg a korábbi színtársulat eszéit és emelkedéseit, jelentőségét a közönség számára, különösen miután az Isaia művészházaspár leszerződött a színházhoz. A Román Népszínház repertoárján hazai jugoszláv, román és a világirodalom színpadi szerzőinek művei szerepeltek. Az előadásokka! a rossz utal ellenére is szinte minden románlakta faluba ellátogattak, alkalmatlan színpadokon, elhanyagolt termekben játszottak. Mindennek alapján a szerző leszögezi, hogy a Román Népszínház rövid ideig tartó működése ellenére is jelentős szerepet töltött be a lakosság kulturális életében. Majdnem hét évig tartó fennállása után pénzügyi nehézségek miatt feloszlatták. Működése folyamán összesen 30 bemutatót tartott, csupán a két első idényben mintegy 30 ezren nézték végig az előadásokat.

A nyelvművelő egyesület 1962-től folytatott munkáját Persida Lațcu, alibunári román nyelvtanár dolgozta fel. Igen figyelemre méltó adatokat közöl munkájában. Ez az egyesület, mint már említettük, több mint egy évtizeddel ezelőtt alakult, és igen gyorsan fontos szerepet szerzett magának a románok kulturális és tudományos életében. A tevékenység fiók-szervezetekben (12 fiók szervezete van) és szakcsoportokban folyik. Megalakult a román nyelvzakosok, fordítók, írók, költők, tanítók, újságírók és publicisták szakcsoportja. Az egyesületben négy állandó bizottság működik: a folklór, a jogi, a terminológia és a pénzügyi bizottság. Az említett fiók-szervezetek és szakmai csoportok tevékenységéről részletes adatokat kaptunk. Dolgozatában megemlékezik az Alibunáron, 1968-ban megtartott első tudományos értekezletről, és a két nemzetközi szimpóziumról (Versec 1970, Pancsova 1972). Ez utóbbi a szerb (jugoszláv)–román kapcsolatokkal foglalkozott.

Munkájában bemutatja az egyesület kiadói tevékenységét. Az első tudományos értekezlet (21 dolgozat) anyaga a Lumina 1–3. számában jelent meg 185 oldalon, 1968-ban. Különböző folyóiratokban és külön kiadványokban erről a témáról 26 tanulmány látott napvilágot, mintegy 230 oldalon. Az első évkönyv 1970-ben került ki a nyomdából 200 oldalon 17 munkát tartalmaz; 1971-ben megjelent a második évkönyv, ez 24 munkát közöl

220 oldalon. A harmadik szám — az egyesület tízéves fennállása alkalmából készült — 75 tudományos igényű írást ad közre tíz európai szerző tollából, hét nyelven, 600 oldalon. A negyedik szám megmunkálás alatt van, 20 tudományos értekezést, cikket jelentet meg.

A Versecen megtartott nemzetközi szimpózium (1970) anyaga 500 oldal, 450 munkát tartalmaz, igen szép kivitelű. Tartalmilag igen jelentős az egyesület munkájára nézve azért is, mert a hazai és a szomszédos baráti Románia igen sok tudóst sikerült összetoborozni, és munkáikat közzétenni. A II. szimpózium (Pancsova, 1972) anyaga nyomdában van, 50 munka jelenik meg 600 oldalnyi terjedelemben. A Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület eredményei azzal is mérhetőek, hogy eddig 260 tudományos munkát jelentettek meg, 2440 oldal terjedelemben, javarészüik igen jelentős, és komoly tudományos kutatás eredményét képezi.

A szerző a továbbiakban az egyesület feladatait és terveit körvonalazza. Hamarosan előkészítik a bánáti román népköltészet antológiájának kiadását, amely mintegy 2000 népdalt tartalmaz majd. Az anyagot már begyűjtötték a nyelvművelő egyesület néprajzi szakcsoportjának tagjai. Később az összegyűjtött prózai népköltészet kerül majd nyomdába.

A kulturális tevékenység tartományi tervei szerint 1980-ig a nyelvművelő egyesület közreműködésével kapitális művek is megjelennek, mint például a jugoszláviai Bánát román tájnyelvi atlasza, amely 6 kötetből áll majd, és mintegy 2000 térképet tartalmaz. A kézirat már elkészült. Egy másik jelentős kiadvány a szerb–román kapcsolatokkal foglalkozó anyagot jelenteti meg. Kezdeményezés történt terminológiai szótár kiadására is. Erre nagy szüksége van a fordítóknak. Az egyesület kezdeményezte továbbá a vajdasági románok monográfiájának megírását. A továbbiakban, 1974-ben a tervek szerint megtartják a harmadik nemzetközi (jugoszláv–román) szimpóziumot, témája a szláv–román nyelvi kölcsönhatások.

A nyelvművelő egyesületről szóló közlemény tehát nemcsak az eddigi sokoldalú és gyümölcsöző tevékenységet mutatja be, hanem a jelentősebb tervek is felsorakoztatja, amelyek kétségkívül hozzájárulnak majd ennek a jelentős szervezetnek a munkájához, a tudományos és kulturális fejlődéshez egyaránt.

A többi közlemény javarésze az iskoláztatás kérdéséhez fűződik. Történelmi visszapillantások és mai tárgyú témák szerepelnek bennük.

Nagy érdeklődést keltett Octavian Trifu, a pancsovai levéltár szakmunkásának közleménye, amely az első románnyelvű elemi iskolákról szól. Részletes és dokumentált betekintést nyújt a románlakta települések elemi iskoláinak alapítási körülményeibe. Adatai szerint az első iskolákat a XVIII. század első felében nyitották meg — ugyanakkor, amikor a szerb nyelvű iskolákat. Mivel az egyházhoz tartoztak, jellegüket is ez a tény határozta meg; az oktatók papok és kántorok végezték. Később, az egyház és az állam támogatásával, fokozatosan önálló intézményekké váltak.

A szerző rámutat a határőrvidék és a bánáti provincia körülményei között működő iskolák helyzetére, sajátosságaira. A szervezett oktatás csak a XVIII. század második felében indult meg, a határőrvidék népi iskoláinak 1774-ben meghozott törvénye után, illetve az az 1776-os kiegészítő rendelkezések alapján. Az iskolák többsége abban az időszakban jött létre. Munkájában helységenként az iskolák és a tanulók számát is kimutatta, valamint a tanítói káder összetételét. Az iskolahálózat megszervezésében nagy szerepe volt Teodor Jankovićnak, a szerb és román iskolák első igazgatójának. Különösen sokat jelentettek az általa megrendezett szemináriumok.

A jugoszláviai Bánát területén levő román nyelvű középiskolák témájával a verseci gimnázium professzora, Traian Doban foglalkozott. Közleményében a román nyelvű tagozatokról írt. A két háború között a verseci gimnáziumban és a tanítóképzőben tagozatot nyitottak a román ajkú gyerekek számára. Munkájában elsősorban az általános iskolák státuszával foglalkozik, ezeknek elsősorban konfesszionális jellegük volt az Osztrák–Magyar Monarchia ideje alatt, így a monarchia összeomlása után a SZHSZ Királyságban előbb meg kellett kötni a konvenciót a Romániában élő szerbség és horvátság, és az itteni románság reciprocitásos elvén alapuló iskoláztatása végett. A kétoldali bizottság gyakori megbeszélésekkel sokáig tárgyalt, s így csak 1933 márciusában kötötték meg az elemi iskolákról szóló konvenciót.

A tanítói káder képzésére a román és a jugoszláv kormány megegyezett abban, hogy a verseci, illetve a temesvári tanítóképzőben tagozatok nyílnak a románok, illetve a szerbek és horvátok számára. Külön egyezmény révén szabályozták a gimnázium alsó tagozatain folyó oktatást. Így azután 1934-ben megnyílt a verseci tanítóképző román tagozata. Az elkövetkező 36 év alatt román nyelven 438-an végezték el az iskolát.

A szerző részletesen leírja a gimnáziumi tagozat megnyitásának körülményeit, melyeknek eleinte csak alsó osztályai voltak. A felső tagozatokon csak az 1941/42-es iskolaévben indult meg az oktatás. Ezek ma is léteznek. Az 1948/49-es iskolaévtől kezdve román nyelvű gimnázium működik, s annak ma már felső tagozatai léteznek, az alsókat az akkori átszervezés

értelmében az általános iskolához csatolták. Megalakulása óta, 1934-től kezdve, 735 tanuló fejezte be a gimnáziumot.

A közlemény végül adatokkal szolgál arról, hogyan vettek részt a gimnázium és a tanítóképző tanulói a népfelzabardító mozgalomban.

A román nyelvoktatás a főiskolákon és fakultásokon 1952-től napjainkig címmel Emil Filip, a zrenjanini Tanárképző Főiskola tanára készített beszámolót. A szerző tömör áttekintést ad az újvidéki tanárképző főiskola román nyelvi és irodalmi tagozatáról, majd a zrenjaniniról, valamint a belgrádi Filozófiai Kar romanisztikai tanszékéről. Ezeknek a tagozatoknak, illetve katedrának a működése is bizonyítja a román nemzetiség egyenrangúságát a jugoszláv társadalmi közösségben, de bizonyítja azt is, hogy nálunk tudományos igényű anyanyelvű oktatás folyik. Amellett, hogy ezekben az intézményekben pedagógusok készülnek a pályára, a tudósképzést sem hanyagolják el. Dr. Radu Florának, a Filológiai Kar tanárának nagy érdemei vannak abban, hogy a dialektológia és a szerb–román kulturális kölcsönhatások és kapcsolatok tanulmányozása terén komoly eredményeket értek el.

A két háború között megjelent tankönyvekről Trăilă Spăriosu, a verseci tanítóképző tanára készített dolgozatot. A szerző bemutatja az akkoriban nyomtatott tankönyveket. Főleg olvasókönyvek jelentek meg; Pancsován és Versecen adták ki az iskolák számára.

Spăriosu professzor nemcsak a tankönyvek tartalmába ad betekintést, hanem kritikailag is felméri oktató-nevelő értéküket. Megállapítja, hogy a harmincas, de különösen a negyvenes években a tankönyvírás igen fejlett volt. Ezidőtájt vidékünkön sokan írtak tankönyvet, az elemi iskolák számára szinte minden tantárgyhoz megfelelő könyvet adtak a diákok kezébe. A szerzők tanítók voltak, akik nagyon jól tudták, hogy anyanyelvű oktatást csakis megfelelő tankönyvellátás mellett lehet folytatni.

Az iskoláztatással kapcsolatos témával foglalkozott még Iulian Rista-Bugariu, aki az anyanyelven folyó oktatás előnyeit szemlélte az általános iskolai tanításban. Bevezetőjében a két háború közötti elemi iskolai oktatás helyzetéről számol be, majd a mai körülményeket ismertette.

Egyebek között megállapítja, hogy az anyanyelv oktatása nem kielégítő ezekben az iskolákban annak ellenére, hogy a tanügyi tényezők komoly erőfeszítéseket tesznek a helyzet javítására. A szerző az igazi okot abban látja, hogy az iskolák nem veszik kellően igénybe a korszerű nyelvtudományi eredményeit, és módszertani szempontból sem megfelelő a munkájuk. Másrészt rámutat arra a tényre, hogy az irodalmi és köznyelv között nagy az eltérés ebben a soknyelvű Bánátban. Ez pedig szükségessé tenné azt, hogy megfelelőbb álláspontra helyezkedjenek az anyanyelv tanítását illetően, és felszámolják a hagyományos, de már elévült oktatási módszereket mind az oktatás megszervezésében, mind az elvontan ható nyelvtanításban. Az anyanyelv oktatásában csakis a mai román irodalmi nyelv megtanulása szorgalmazható, mert így módon lehet egységsítemi a nyelvet, illetve fejleszteni a tanulók különféle szintű nyelvi és beszédkultúráját.

A sajtóterméssel és a kiadói tevékenységgel több referens is foglalkozott.

Ion Bălan, pancsovai író feldolgozta a Libertatea hetilap kulturális-művészeti koncepcióját és a lap jelentőségét. Megvilágította azt, hogy ez a lap 1945 óta, amióta megjelenik, láthatóan hozzájárult a vajdasági románok kulturális és művészeti életének fejlesztéséhez. Dolgozatában kitér a műkedvelő tevékenységre, a kulturális, művészeti eredményekre, az iskoláztatásra, az irodalmi életre, a képzőművészeti alkotómunkára stb. Felveti a gondolatot, hogy minél előbb szükség lenne a megjelent írások, munkák téma szerinti bibliográfiai feldolgozására, valamint a Libertatea Lap- és Könyvkiadó Vállalat monográfiájának megírására, mivel ez a kiadóház hamarosan fennállásának 30. évét ünnepli.

Mihai Avramescu író tartalmas közleményt készített a román nyelvű kiadói tevékenységről. Megállapította, hogy ez a tevékenység a második világháború előtt szinte jelentéktelen volt, néhány kalendáriumon kívül általában csak tankönyveket adtak ki.

A felszabadulás után, 1945-től napjainkig 365 címszó jelent meg a Libertatea kiadóház révén, és még néhány kötet a nyelvművelő egyesület gondozásában. Külön figyelmet kapott a hazai román irodalom, továbbá a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek irodalmának román nyelvű kiadása, a tudományos-népszerű kiadványok, a gyermek- és az ifjúsági könyvek, valamint számos politikai kiadvány. Megfigyelhető, hogy kevés a műbíráló, a hazai művek értékelése pedig nem kielégítő színvonalú. Ezért a jövőben az irodalomkritikát ösztönözni kell, mert csak így lehet nagyobb hatást gyakorolni az irodalmi alkotómunka fejlődésére.

Érdemes megemlíteni, hogy a tájainkon született irodalmi alkotások értékék a 400000-es példányszámot, ami magában véve is számottevő sikere a román nyelvű könyvkiadásnak.

Igen tartalmas közleményt olvasott fel az értekezleten Aurel Trifu író, a román nyelvű publicisztikáról Szociális és kulturális jellegű időszakos kiadványok a jugoszláviai Bánátban a XIX. századtól napjainkig címmel.

A szerző előbb történelmi áttekintést ad az időszaki kiadványokról, és rámutat az ilyen jellegű munkák közvélemény formáló erejére, nevelő hatására. Külön kiemeli az ilyen munkák osztályjellegű beállítottságát, ami először a burzsoázia előretörése idején jutott kifejezésre.

Mindaddig amíg Erdély és Bánát a Habsburg uralkodóházhoz tartozott a román nyelvű nyomtatványok egységesek voltak, függetlenül attól, hogy milyen kiadványról volt szó. Ezek a nagyszabeni, brassói, budapesti, temesvári, nagyvárad, pancsovai stb. nyomdákban készültek.

A szerző megemlíti a legfontosabb kiadványokat, amelyek az első világháborúig jelentek meg, és felsorolja a legkiemelkedőbb román írókat is, akik ezekben a kiadványokban szerzőként szerepeltek. A mi vidékünk legjelesebbjei is köztük vannak, úgy mint Nikolae Tincu-Velea, Pavel Vasici és Andrei Vasici, ez utóbbi verseci polgármester volt stb. A lakosság körében nagy népszerűségnek örvendett a Familia című folyóirat, 1865-ben jelent meg először Pesten, majd Nagyváradon adták ki 1880–1906-ig. A folyóirat rokonszenven fordult a munkásosztály felé, és a szocialista eszméket népszerűsítette. A munkatársak közé tartozott Valeriu Magda, écskai pap is.

Haladó szellemű volt az Albina (Méhecske) című lap is, előbb Bécsben nyomták, majd Budapesten (1866–1876), szerkesztője Vicențiu Babeș volt, a mi vidékünkön is ismert és népszerű író. Képviselővé is választották a fehértemplomi körzetben. A francia forradalom hatásának elterjedését elkerülhetetlennek tartotta.

A Tribuna napilap köré igen nagyszámú tehetséges író csoportosult. Közöttük volt a bánáti Ioan Popoviciu és Avram Korța kastélyi néprajzkutató. Lugoson jelent meg 1901 és 1920 között a Drapelul (Zászló) című lap a lugosi George Dobrin, a verseci Petru Kopeneaga és a fehértemplomi I. M. Roșu kezdeményezésére. Egy ideig a kastélyi származású dr. Avram Imbroane diplomata és politikus szerkesztette a lapot. Később, 1879-ben Iosif Tempea nagy-toráki író megindította a Desceptarea (Ébredés) című lapot.

Aurel Trifu terjedelmes munkájában kitér a szocialista beállítottságú kiadványokra is, mint például a Votul poporului (A nép hangja) című lapra, amely a Magyarországon élő románok újságja volt, szociáldemokrata elveket vallott, és a Muncitorul român (Román munkás), amely 1905–1907-ig Temesváron jelent meg. A legnépszerűbb munkáslap az Adevarul (Igazság) volt, 1903–1912-ig jelent meg, nagy hatást gyakorolt a munkásságra és a földművesekre. A szocialista sajtó nagyban hozzájárult a munkásosztály és a szegény-parasztság felvilágosításához, és erősítette az osztályszövetséget; harcolt a nemzeti türelmetlenség ellen, amelyet olyan szívesen szítottak az Osztrák-Magyar Monarchiában.

Külön jelentőségűek a XIX. század második és a XX. század első felében megjelent pedagógiai folyóiratok a jugoszláviai Bánát területéről. A szerző részletes kritikai elemzés alá vette valamennyit, értékelést adott róluk. A Convorbiri pedagogice (Pedagógiai beszélgetések) Révaújfalun jelent meg, Versecen nyomták Petru Stoica kezdeményezésére. A következő évben Ion Pop Reteganul lett a folyóirat szerkesztője, később a szerkesztőség Brassóba került. A pedagógiai, művelődési cikkek mellett helyet kaptak a kiemelkedő pedagógusokról szóló írások, továbbá népnevelési, egészségügyi, felvilágosító cikkek, könyvismertető, a kulturális események és különféle rendezvények krónikája stb.

Az Educatorul című igen magas színvonalú pedagógiai folyóirat, a karánsebesi Pedagógus Társaság orgánuma Kastélyban jelent meg 1909-től 1914-ig. Igazgatója Petru Bizerea volt. Közvetlen munkatársai közé tartozott Râmneanțu, kastélyi tanító. A folyóirat a Pedagógus Társaság gyűléseiről, értekezleteiről számolt be, és a tanítók számára gyakorlati tanácsokat adott. A cikkek, írások időszerűsége a mai pedagógusokat is meglepi, a szerkesztői koncepció pedig sokoldalúságról, elmélyült gondolkodásról és széles látókörrel tanúskodik. A folyóirat egyben tükörképe az akkori társadalmi, kulturális színvonalnak, a románok helyzetének, az iskoláztatásnak, az anyanyelvű oktatásnak és általában az akkori társadalmi viszonyoknak.

Végül a szerző részletesen foglalkozik az Opince című hetilappal. Ez a lap az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása idején a forradalom alatt jelent meg. Kastélyban szerkesztették, Versecen nyomták. A szerzők között ugyanazok a személyek találhatók, akik az Educatorult szerkesztették. Patrichie Râmneanțu volt a lap igazgatója, Petru Bizerea a főszerkesztője. A lapból sugárzik a szocialista eszme, a köztársaság létrehozásának gondolata. Szerepet vállalt a Gyulafehérváron, 1918-ban megtartott nagygyűlés delegátusainak megválasztásában. Az akkori hatalom nem tűrte el a lap szocialista beállítottságát, és már 1919 márciusában megszüntette. Újabb lap megjelenésére négy évet kellett várni Vajdaságban. Ez 1923-ban indult meg Pancsován a Graiul Românesc hetilap.

Aurel Trifu munkája nem öleli fel a két háború közötti és a felszabadulás utáni időszakban megjelent kiadványokat, mert ezek eléggé ismertek a közéleti munkások és kutatók előtt.

A Lumina folyóirat kulturális-művészeti jelentőségéről Todor Munteanu újságíró készített tanulmányt. Ez a folyóirat 1947 óta jelenik meg, első főszerkesztője Vasko (Vasilija) Popa volt, a második Radu Flora professzor, a harmadik Mihai Avramescu, ez utóbbi 16 éven át, most pedig Ion Bălan. Két évvel ezelőtt ünnepelték a folyóirat megjelenésének negyedszázadát, s ez alkalommal ünnepélyt tartottak, amelyen az elmúlt 25 év alatti román irodalmi tevékenységről adtak számot.

A folyóiratban megjelennek a legértékesebb irodalmi alkotások, itt indulnak el a kezdő írók, költők, a szerkesztés arra is ügyel, hogy a hazai jugoszláv és a világirodalom termékeivel is megismerkedhessen az olvasó. Érdemes felfigyelni arra az igyekezetre is, amellyel a szerző az irodalom jelenlegi állapotát, a mostani áramlatokat és távlati lehetőségeket mutatja be. A folyóirat külön értékét jelenti továbbá, hogy a társadalomtudománynak és más tudományos igényű írásoknak is helyet ad — emeli ki többek között Todor Munteanu. Zárószavában azt hangsúlyozza, hogy a folyóirat alapításától kezdve kezdeményező szerepet vállalt a jugoszláviai románok irodalmi életének és más kulturális tevékenységének fejlesztésében, és mindig nyitva állott az irodalmi, tudományos, képzőművészeti alkotók előtt, segítséget nyújtott, ösztönözte az alkotókat.

Ileana-Dorina Bulic, úvidéki professzor a Nădejdea című lapról készített elemzést, annak kulturális témákkal foglalkozó írásait mutatta be. Megállapítása szerint a lap szerkesztőinek elsődleges célja az volt, hogy a román ajkú lakosság kulturális felemelkedését szolgálja. E feladatnak a szerkesztőség összetételétől függően tettek eleget. Igen sok cikk jelent meg a kulturális műsorokról, rendezvényekről, a románlakta helyesek eseményeiről. Ezek az írások igen értékesek a románlakta települések állapotának, fejlődésének megfigyelése szempontjából. Érzékelhető az a törekvés, hogy mindenütt irodalmi csoportok alakuljanak, könyvtárak nyíljanak, még a kisebb falvakban is, és hogy az olvasás szokássá váljon. Az írások nagy részében a művelődési otthonok építése is igényként jelentkezik.

A lap oldalain tudomány-népszerűsítő írások olvashatóak, a gyermeknevelésnek is nagy figyelmet szentelnek. A külszági események között sokat olvashatunk a romániai kulturális eseményekről is, továbbá romániai lap- és folyóirat szemléket közölnek rendszeresen. Az Astra Társaság kulturális tevékenysége is helyet kapott a lap hasábjain.

Dr. Momčilo Savić, a belgrádi Filozófiai Kar tanára A szerb nyelv hatása a jugoszláviai Bánát román nyelvjárására címmel készített közleményt. A szerb és román nyelv kölcsönhatásainak kitűnő ismerője ez alkalommal a szerb nyelv hatását a mindennapi beszédre, s nyelvjárásokra gyakorolt hatást kutatta.

A közlemény szerzője nyersanyagként felhasználta dr. Radu Flora eddigi ilyenirányú publikációit, és a még kiadatlan nyelvjárás atlaszt, s így megbízható anyagra támaszkodva fejtette ki észrevételeit, megfigyeléseit.

Munkájában nem foglalkozik a palatalizáció és a mássalhangzók lágyításának kérdésével, sem a szókészletre gyakorolt hatásokkal. Noha ezek a jelenségek is észlelhetők, de külön megfigyeléseket igényelnek. A hangképzést illetően meg kellene állapítani a szerb, illetve a szerb és a magyar nyelv hatását.

A további hatásokat tárgyalva, a következő sorrendhez tartja magát a szerző: 1. fonetikai, 2. morfológiai, 3. mondat szerkezeti és 4. egyéb hatások. Ha a hangképzéstől és a mássalhangzók lágyításától, illetve ezektől a hatásoktól eltekintünk, úgy — a tanulmány szerzője szerint — a szerb nyelv minimális nyelvi hatást gyakorol a románra.

A morfológiai hatást illetően jobban kimutatható a szerb nyelv befolyása, noha felületes vizsgálódás alapján azt is állíthatjuk, hogy fordított esetről is szó van. Természetesen az innovációkat átfogóbban kell szemlélni, balkáni síkon, pontosabban a Balkánon élő népek nyelvének, tájnyelveinek egységes vizsgálata tükrében.

A mondat szerkesztésre gyakorolt hatásokról szólva, megállapítható, hogy mind a szerbhorvát, mind pedig a román nyelvben ugyanazok a tendenciák mutathatók ki, mint számos más európai nyelv esetében is.

Végül, — állapítja meg a szerző — a szerb nyelv hatása a románra a jugoszláviai Bánátban a jelentéstani kölcsönhatásaiban, és új szavak alkotásában mutatható ki leginkább. Ez a hatás igen erőteljes, de nem fosztotta meg a nyelvet alapvető „természetétől”, hanem sokban gazdagította és kifejezőbbé tette.

Igen időszerű kérdéssel foglalkozott Ștefan Laza jogász, az úvidéki Jogi Kar lektora Többnyelvűség a politikai kinyilatkoztatástól a törvényes jogszabályozásig című Közleményében. Beszámolójában a román nyelv használatának változó folyamatáról adott képet attól kezdődően, amikor még mint népryelv nem nyert hivatalos elismerést, majd a kisebbségi nyelvhasználat helyzetén át, amikor a nemzetiségen belül már szabad volt használni (1876, 1919 és 1946), egészen a nemzetiségi nyelvek egyenrangú használatának törvénybe iktatásáig (1963) és a hivatali nyelvekkel való kiegyenlítésig (1973).

Az alkotmány XIX. függeléke, valamint a vajdasági alkotmánytörvény V. függeléke jelentőségének kiemelése után áttekintést ad az említett, 1973. március 28-án meghozott törvény által többnyelvűségre kötelezett intézményekről. Hangsúlyozza, hogy a törvény elemzése mélyreható tanulmányozást követel meg, tekintettel a politikai mozzanatokra és a gyakorlatban már elért eredményekre, a történelmi és az általános európai törekvésekre, a marxista nézetek fejlettségi fokával és a szocialista gyakorlattal való összefüggésekben, továbbá a politikológiai, szociológiai, tömegpszichológiai, jogi és gyakorlati szervezési-módszertani szempontokkal, valamint a nyelvi következményekkel az egyes nemzetiségek nyelvének fejlődésére nézve. Külön tanulmányozást igényelnek azok a vitathatatlan következmények, amelyek a törvény meghozásából és alkalmazásából eredően a káder-, könyvkiadási, művelődési politikában, tudományban és az egyes nemzetiségek életében, az egész több nemzetiségű vajdasági környezetben jutnak kifejezésre.

A beszámoló részletesen elemzi és bemutatja a törvényt, továbbá a törvény végrehajtásának mechanizmusát, alkalmazásának szavatolását és védelmének eszközeit. Egyúttal a közéleti munkások és szakemberek kötelezettségét is hangsúlyozza, hogy a törvény tanulmányozása alapján egyénileg is járuljanak hozzá alkalmazásához és szocialista öngazgatású gyakorlatunk továbbfejlesztéséhez.

Costa Roşu, pancsovai újságíró a román népköltéssel foglalkozott közleményében. Feldolgozta a román népköltészet legfontosabb adatait és a fokloristák összegyűjtött munkáit, külön figyelmet szentelt a bánáti gyűjteménynek. A tanulmánynak különösen a második része érdekes, mert a hazai tájakon végzett gyűjtéseket és az itteni gyűjtőket ismerteti. A folkloristák közül kiemeli Emilie Auguste Picot nevét, Gustav Weigandét és Avram Kortját. Ez utóbbi kiadott egy balladagyűjteményt, amelynek anyagát a kastélyi nép színhagyományára őrizte meg.

A közlemény felsorolja azoknak a fokloristáknak a nevét is, akik anket útján gyűjtöttek anyagot. Ezek: Gheorghe Alexici, Emilia Comişel, és Horea Cocisiu. A felszabadulás után Emil Petrovici, dr. Radu Flora Constantin Brăiolu a közismert zeneművész, Nicolae Bot, Miodrag Milos, Cornel Mata, Costa Roşu végeztek gyűjtőmunkát. Jelentős érdemeket szerzett a nyelvművelő egyesület foklór alosztálya is, ennek munkatársai készítik sajtó alá mintegy kétezer népdal könyvalakban való megjelentetését. Az összegyűjtött dalok száma meghaladja az ötezet.

A második tudományos értekezés vitája igencsak tartalmas volt, mintegy húsz személy szólalt fel. Több közleményt a vita kibővített, és egyes állításokkal kapcsolatban ellenvéleményeket is hallhattak a jelenlévők.

Beszámolóinkban a vita nem kaphat érdem szerinti helyet, de egyes megállapításokra mégis rá kell mutatni. Pavel Samanţ, a verseci gimnázium tanára arról beszélt, hogy a nemzetiségek iskoláztatására, főleg a középiskolák státuszának nagyobb figyelmet kellene szentelni. Felvette a kérdést, hogy vajon a nemzetiségiek középiskolai oktatása megvalósítható-e eszmei-politikai szempontból a kívánt szinten, ha a társadalomtudományok oktatására nincs tankönyv (filozófia, szociológia, társadalmi berendezés). Ezzel kapcsolatban dr. Rehák László és Vladimir Popin is kifejtették véleményüket, az anyanyelvű oktatás fontosságát hangsúlyozták, mivel minden gyermek ezen a nyelven sajátíthatja el a legeredményesebben a tananyagot. Véleményünk szerint az oktatás nem csupán a felépítmény része, hanem annyira kapcsolódik a termeléshez való felkészültséghez, hogy részben már ma a termelőerőknek is fontos tényezője. Viszont tény az, hogy a nemzetiségi tanulók az elemiből nem jutnak el a kellő számban a középiskoláig és a főiskoláig. A továbbjutás akadályait mielőbb el kell hárítani.

A tankönyvproblémáról Lucreţia Raichici, a Tartományi Tankönyvkiadó Intézet szakmunkatársa beszélt.

A román tagozatokra vonatkozóan újabb adatokat közölt, és a rendelkezésre állókat igazította ki felszólalásában Alexandru Maiogan és Octavian Trifu. A szerb nyelv hatásával kapcsolatban dr. Momčilo Savić és dr. Radu Flora eltérő nézeteket vallottak. Aurel Trifu a román nyelvű publicisztikáról, e sorok szerzője pedig a jugoszláviai Bánát kiemelkedő személyiségeiről adott utólagos kiegészítést.

Valamennyien meglepéssel állapították meg, hogy a második tudományos találkozó igen hasznosnak bizonyult, kielégítette a várakozásokat, s a vitában, amely lekötötte a résztvevők figyelmét sok hasznos kezdeményezés hangzott el.

A tudományosan megalapozott közlemények nagy hozzájárulást jelentenek a vajdasági románok monográfiájának megírásához. Az adatbő tanulmányok azonban nem térhettek ki a vajdasági románok művelődéstörténetének minden jelentősebb mozzanatára, de elérték céljukat, s bizonyosságot adtak afelől, hogy a jövőben ilyen tudományos tanácskozást nemcsak a kulturális kérdések tisztázására érdemes szervezni, hanem más kérdésekkel kapcsolatban is, amely szoros összefüggésben van a vajdasági románok életével, munkájával.